

УДК 332.122

JEL F02, H7, O1, R1, Q15

DOI 10.32782/2786-8273/2024-4-11

Симоненко Л.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-3885>

Lesia Simonenko

Polissia National University

Іванюк О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2089-0867>

Olha Ivaniuk

Polissia National University

Плотнікова М.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>

Mariia Plotnikova

Polissia National University

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ Й ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN MODERN CONDITIONS: SOCIAL, ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL ASPECTS

Анотація. Фундаментальні складові забезпечення сталого розвитку сільських територій є Земля та люди. Механізми забезпечення об'єктивного еволюційного розвитку базується на необхідних умовах успішної реалізації процесу відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій: інформаційно-роз'яснювальній роботі на всіх рівнях державних органів управління, науки, освіти. Досвід та практика України 2008–2021 рр. ілюструє об'єктивний характер процесів, що відбуваються в просторі. Основні стратегічні завдання та цільова функція розвитку суспільства може бути окреслена як гармонія з природою. Завдання ВГО «Народний рух захисту Землі» в умовах адміністративно-територіальної реформи – практична співпраця з конкретною територіальною громадою з питань відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій.

Ключові слова: розвиток, публічне управління, багатофункціональний розвиток, родові садиби, родові поселення.

Abstract. Introduction. The development of any socio-economic process depends on defining and ensuring the correct evolutionary development of its main components (both subjects and objects). For the process of rural development, such components (factors) are: land and people. Mechanisms for ensuring objective evolutionary development are based on the necessary conditions for successful implementation of the process of revival and multifunctional development of rural areas: information and explanatory work at all levels of state management bodies, science, and education. **Results.** Experience and practice of Ukraine 2008–2021 it illustrates the objective nature of processes occurring in space. The main strategic objectives and target function of society's development can be defined as harmony with nature. The task of the NGO "People's Movement for land protection" in the context of administrative and territorial reform is practical cooperation with a specific territorial community on the revival and multifunctional development of rural areas. The National University "Odessa Law Academy" considering in 2014 the draft law "On Family Homestead and Family Homestead Settlements in Ukraine" made a proposal to use the expression "lifelong inherited possession". Given that Family Homestead are organized mainly by people aged 35 (± 5) years, we have a solution to the demographic situation in rural areas. And this is in addition to innovative forms of investment, revival and multifunctional development of rural areas. And the organization of non-agricultural enterprises will increase employment and fill the local budget with taxes. This means that residents of Family Homestead and Family Homestead Settlements not only invest in the development of rural areas, but also fill the local budget by paying taxes. And the more such Family Homestead there are on the territory of Territory Community, the less problems the authorities will have regarding these land plots. **Conclusion.** As for people,

the state and local authorities should become the organizing link that will find a common motivational denominator that will allow everyone: enterprises, organizations (providing services, etc.), individual entrepreneurs, the field of culture and education, and healthcare institutions to work for a common result.

keywords: development, public administration, multifunctional development, family homestead, family homestead Settlements.

Постановка проблеми. Процеси урбанізації характерні для всіх країн планети Земля. Природно, що основні демографічні втрати несуть сільські території. Не випадково ООН ще у 1997, 2002 та 2015 роках відзначали в своїх доповідях, що урбанізація – «глухий кут» у розвитку суспільства. ООН звернулася до країн-учасників з пропозицією шукати нові форми розвитку. Частина вчених, як і раніше, вважають урбанізацію нормальним та закономірним вектором становлення соціуму з певним коригуванням цього процесу [1; 2]. Окремі автори розглядають стратегічні перспективи урбанізації, враховуючи позицію ООН, як об'єктивний процес реалізації нових форм розселення. Вчені західних країн нерідко розглядають процеси деурбанізації, коли мова йде не про неоархаїчний та демодернізаційний поворот до буколічної цивілізації, не про поворотну редукцію міського до сільського, а про трансформацію міста у постурбаністичні форми, що знімає дихотомію «міста та села» [3].

У різних країнах є приклади нових форм організації населених пунктів на сільських територіях організованих на релігійній, екологічній, родовій та іншій основі [4]. Враховуючи, що ситуація на сільських територіях пострадянського простору не підтверджує їх успішного розвитку, в Україні наголошується на факті виїзді міських жителів у сільську місцевість. Ознакою цього процесу стало те, що він не був організований за програмами державних органів влади або з'явився результатом реалізації наукових розробок [5]. Цей процес (організація родових садиб та родових поселень) виник у суспільстві самостійно, що стало свідченням глибинних процесів у соціумі, але вони не привернули достатньої уваги державних органів управління та аграрної науки. Потрібно віддати належне центральним органам влади (Кабінет Міністрів України, Міністерства, відомства), а також аграрній науці (Національна академія аграрних наук України, зокрема в особі ННЦ «Інститут аграрної економіки»), які підтримали пропозицію Всеукраїнської громадської організації «Народний Рух захисту Землі» про проведення круглого столу з даного питання для розуміння глибини, масштабів та доцільності розвитку цього процесу. Круглий стіл поклав початок системної роботи над питанням відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій, факти практичної реалізації якого будуть викладені далі [6; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку сільських територій у сучасних умовах, з урахуванням соціально-економічного й екологічного аспектів, вивчається широким колом науковців, дослідників, політиків та практиків в Україні та світі, зокрема такими є представники вітчизняних та закордонних наукових установ Інституту економіки та прогнозування НАН України, Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», Міжнародного інституту досліджень продовольчої політики (IFPRI), Центру досліджень сільського розвитку (RDC), Інституту стійкості сільського господарства

(SAFI), та інших, є предметом інтересів громадських організацій, університетів та дослідницьких центрів по всьому світу, у тому числі з питань законодавчих ініціатив, зокрема таких як Асоціація сільських та селищних рад України, Всеукраїнської аграрної ради, Української асоціації фермерів, Центру розвитку сільських громад, міжнародних організацій, таких як Представництво Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) в Україні, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні, Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (ІФАД), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку, Європейського Союзу та інших. Представники громадянського суспільства вивчають питання сталого розвитку сільських територій у сучасних умовах, аналізують соціально-економічні й екологічні аспекти цього процесу в Україні та світі. У своєму дослідженні ми спиралися на праці таких світових корифеїв у сфері економіки як Д. Норд, Е. Остром, Р. Путнам, М. Кейнс та вітчизняних авторів як О.Г. Шліхтер, М.І. Хвесик, В.Я. Неділько, О.М. Онищенко та інших.

Метою дослідження стало виявлення фундаментальних факторів, які визначають можливість забезпечити молодими, ініціативними, творчо мислячими, креативними кадрами сільські території, забезпечуючи їх сталий розвиток з урахуванням позитивної практики цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За час незалежності з карти України знято понад 600 населених пунктів і понад 600, за даними паспортизації, на межі зникнення (від 1 до 10 будинків в яких проживають люди). І цей процес продовжує розвиватися [8; 9]. Але, разом з тим, спостерігається зворотний процес виходу людей з міст в сільську місцевість, хоча наразі він на початковій стадії. Враховуючи, що вказане явище не передбачене ані державними програмами, ані науковими пілотними проектами і розвивається завдяки ініціативі та наполегливості самих людей, які беруть участь в ньому можна говорити про його природному еволюційному розвитку, яке визначається, в першу чергу, відповідними позитивними змінами у свідомості людей.

В процесі проведення круглого столу з питання відродження і розвитку сільських територій проведеного з міністерствами і відомствами у жовтні 2008 р., на базі Міністерства аграрної політики і продовольства України (захід проводився на рівні заступників міністрів та за участю 50 представників родових поселень з різних регіонів країни), представниками міністерств та відомств було запропоновано підготувати проект Концепції цільової державної програми з даного питання. Такий проект «Родова садиба» (далі – РС) був підготовлений і в липні 2009 р., за погодженням з міністерствами і відомствами, направлений Прем'єр-міністру України [10–12]. За дорученням Кабінету Міністрів

України його вивчали 8 міністерств і відомств та аграрна наука. Відповідь міністерств і відомств, на виконання доручення, направлена Кабінету Міністрів України містила пропозицію вмонтувати ідею родових садіб у Державну програму розвитку сільських територій до 2020 року.

У листопаді 2009 року проведено круглий стіл з депутатами Верховної Ради України, результатом якого стала пропозиція депутатів підготувати проект Закону «Про родові садиви і родові поселення в Україні». У 2010 р. такий проект закону був підготовлений ВГО НДЗЗ і в 2011 р. переданий на вивчення в НААНУ (ННЦ «Інститут аграрної економіки»). Він був підтриманий НААНУ і його базові положення використані академією під час підготовки проекту Закону «Про аграрний устрій України». І проект Концепції «Родова садиба» і проект Закону «Про родові садиви і родові поселення в Україні» містять стислий зміст суті ідеї РС: «надати законодавче право всім громадянам України, за їх бажанням, на 1 га землі для облаштування родової садиби. Безоплатно. У довічно успадковане володіння. Без права продажу. З правом передачі тільки у спадок» [1; 2].

На нашу думку, реалізація ідеї родових садіб має бути реалізована за кількома напрямками:

1. Ознайомлення та співпраця з системою органів державного управління в питаннях реалізації ідеї РС. На виконання доручення Прем'єр-Міністра у липні 2009 р. для напрацювання найбільш ефективних форм інформаційно-роз'яснювальної роботи (далі – ІРР) застосовувалися різні форми та організаційні підходи. Це давало можливість оцінити ефективність проведеної ІРР роботи напрацювати необхідні методологічні підходи. ІРР проводилася на рівнях областей (облдержадміністрації – ОДА, облради, облдержорганізацій), районів (райдержадміністрації – РДА, райради, сільради) та міських рад. Так у 2010 р. у Харкові був проведений круглий стіл з питань РС на базі ОДА за участю представників НААНУ, ВГО НДЗЗ, закладах вищої освіти (далі – ЗВО) м. Харкова, обласних держорганізацій, РДА. У тому ж 2010 р. в Одесі проведено громадські слухання на базі облради з питань РС за участю представників Мінагрополітики України, НААНУ, ВГО НДЗЗ, райрад, обласних громадських організацій. У 2011–2012 рр. круглі столи були проведені в двох районах спільно з РДА.

У Житомирській області ІРР була організована з базового рівня (рівня сільської ради починаючи з – 2010 р.), потім районний рівень (один район – 2011 р., Новоград-Волинський), а у 2013 р. проведено обласний круглий стіл з питань ноосферної освіти у родових поселеннях з використанням біоадаптивної методики навчання школярів [3; 4]. Цей круглий стіл, проведений на базі педагогічного університету – Житомирського державного університету ім. Івана Франка за участю першого заступника Житомирської обласної ради та начальника обласного управління освіти. Після цього ВГО НРЗЗ запропоновано висвітлити питання РС на колегії облдержадміністрації за участю представників райдержадміністрацій. За результатами висвітлення питання РС внесено пропозицію провести круглі столи з питання ІРР та розвитку РС на базі та за участю райдержадміністрацій, райрад та

сільрад. Проведено було таких круглих столів по РП у 9 районах та 1 мерії (м. Коростень). І якщо в 2010 р. у Житомирській області було 1 родове поселення, то наразі їх 12 у 7 районах. Це засвідчило, що проведення ІРР з використання механізму РС у питаннях відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій, з низовими ланками системи державного управління, дає більш ефективний результат, ніж ІРР через міністерства, відомства та облдержадміністрації. Потрібно відзначити, що вже у 2016 р. тема РС зацікавила навіть службу апробації та пенітенціарну службу системи Мін'юсту України. Керівник Коростенської міськрайонної служби (майор) у 2016 р., здобуваючи другу вищу освіту, захистив диплом з теми використання механізму РС для ресоціалізації та адаптації у суспільство осіб (громадян), які вийшли з місць ув'язнення (позбавлення волі) [6–9]. А у травні 2019 р. Мін'юст України запропонував підписати Меморандум про співпрацю з ВГО НРЗЗ. В межах цієї співпраці вже за місяць запропоновано ВГО НРЗЗ проводити ІРР з питань РС безпосередньо в місцях позбавлення волі, що і було реалізовано під час організаційної роботи працівників системи Мін'юсту України.

2. Співпраця з аграрною наукою з питань вивчення впливу реалізації ідеї РС на процес відродження та розвитку сільських територій через механізм РС здійснено через поширення ідеї РС у дисертаційних дослідженнях, шляхом написання наукових монографій, статей у спеціалізованих фахових виданнях, у тому числі зарубіжних та індексованих у наукометричних базах Scopus й Web of Science, зокрема у співавторстві із закордонними вчених країн ЄС, Австралії тощо [9–12]. Враховуючи, що з першого круглого столу з питань розвитку РС аграрна наука (Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки») активно брала участь у вивченні цього питання, і після вивчення законопроекту про родові садиви та родові поселення у 2011 р. стала співавтором цієї ідеї, то у подальшому співробітництво у процесі ІРР мало спільний характер – співпраця на всіх рівнях й у всіх формах, у тому числі у форматі міжнародних науково-практичних конференцій (далі – МНПК), з представниками ЄС, заходах (у тому числі освітнього характеру) на базі ЗВО, участі у круглих столах та громадських слуханнях в областях і районах, зустрічах у комітетах Верховної Ради України, Кабінеті Міністрів України, міністерствах та відомствах. Результатом цього стало затвердження Міністерством освіти і науки України двох навчальних програм з планомірного розвитку сільських територій через механізм РС. У Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» у 2013 р. наказом створена постійно діюча робоча група з питань вивчення досвіду організації та функціонування родових садіб та родових поселень на чолі із колишнім директором цього інституту, д. е. н., професором, академіком НААНУ Саблуком П.Т.

З листопада 2015 року розпочато міжнародне співробітництво, де здійснювалося знайомство науковців, працівників державного апарату, представників інститутів громадянського суспільства з жителями родових садіб та родових поселень країни. Найактивнішу участь у цьому процесі здійснювали представники Житомирського національного агроекологіч-

ного університету (наразі Поліського національного університету) та ВГО НРЗЗ, які ділилися досвідом роботи з реалізації ідеї РП [4; 5]. Участь у спільних круглих столах та налагодження співпраці з членами родових поселень дозволило розширити наукову базу досліджень з питань сталого спроможного багатофункціонального розвитку територій та громад. Під час виступів звучали висловлювання щодо необхідності орієнтації громадян на придбання і розвиток своїх замських ділянок, відродження та розвиток так званих неперспективні сіл та хутори. Не було б щастя, та нещастя допомогло: пандемія засвідчила, що у кого є ділянка землі, той ніякої заразою не хворіє. Тому рекомендовано відроджувати спустошені села, щоб кожен бажаючий того мав свою ділянку землі та був здоровий. Закликали, щоб кожен скористався хоч найменшою можливістю придбати ділянку землі, навіть якщо наразі немає коштів побудувати там будинок, але у перспективі це буде правильне рішення, буде, куди виїхати з сім'єю і відпочити за містом. Представники родових садіб та родових поселень є відкритими до спілкування, запрошуючи на дні відкритих дверей, виступаючи учасниками та організаторами українських фестивалів творців родових садіб. У 2015 р. тема РС висвітлена на МНПК в одному з університетів Литви та академії наук Латвії [1–3]. Науковці інших країн вивчають досвід України, щодо розвитку сільських територій, беручи активну участь у роботі МНПК з РС в Україні. Так, вже у 2016 р. у роботі такої МНПК взяло участь 8 вчених з ЗВО Литви, а у 2017 р., крім представників Литви, долучилися професори з Норвегії та Німеччини. Українські вчені, вивчаючи спільно із зарубіжними колегами процес розвитку родових поселень в Україні, пишуть спільні статті у зарубіжних наукових журналах. Вочевидь з цих джерел жителі інших країн дізнаються про цей український досвід. Результатом стало відвідування родових поселень Житомирській області представниками більш ніж 20 країн світу [7; 8].

3. Інформаційно-роз'яснювальна робота (ІРР) щодо ознайомлення населення з ідеєю РС через систему освіти (студенти та школярі), створення прецеденту роз'яснювальної роботи в територіальних громадах (далі – ТГ). Розуміючи, що молоде покоління – це завтрашній день країни, ВГО НРЗЗ запропонувало, а Міносвіти України затвердило, дві навчальні програми з питання відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій у 2015 і 2016 роках для закладів вищої освіти аграрної спрямованості, а у 2017 р. виданий перший посібник «Родова садиба: економіка, технології, комунікації, екологія». З урахуванням розвитку процесу РС у 2021 р. реалізовано видання доопрацьованого та доповненого (трьома розділами: юридичним, публічного управління, ноосферної освіти) підручника «Родова садиба: технології, комунікації, управління, економіка, підприємництво, екологія». Враховуючи, що студентів аграрних ЗВО та коледжів в Україні (всіх форм освіти) близько 200 тис. осіб, їх ознайомлення з основними положеннями ідеї РС донесуть цю інформацію своїм батькам – це вже 600 тис. осіб [6]. Інші форми інформаційно-роз'яснювальної роботи (через систему держорганів, наукові праці, круглі столи, громадські слухання, соцмережі) дадуть ще близько 100 тисяч поінформованих громадян України.

Таким чином, це складе близько 2% жителів країни [5]. А це вже досягнення точки біфуркації. Враховуючи, що питання розвитку родових садіб та родових поселень знаходиться у процесі розвитку, готуються університети, які з вересня 2021 р. почали вивчати зазначені навчальні програми як пілотний проект (лекції проведено у Поліському національному університеті, Національному університеті біоресурсів та природокористування, Сумському національному аграрному університеті), а з 2024 р. курс «Родова садиба» офіційно є у каталозі дисциплін Поліського національного університету [1–12].

Висновки. Розвиток будь-якого соціально-економічного процесу залежить від визначення і забезпечення правильного еволюційного розвитку основних його складових (як суб'єктів, так і об'єктів). Для процесу розвитку сільських територій такими складовими (факторами) є: земля і люди. Розглянемо для початку вплив землі на процес розвитку сільських територій. Земля, в чинному українському законодавстві може використовуватися в трьох формах правовідносин: як власність, як орендований об'єкт і як об'єкт у постійному користуванні (нещодавно в це поняття внесені зміни). До 1992 р. у законодавстві України (у Земельному Кодексі) існувало поняття – довічно успадковане володіння. Тому Національний університет «Одеська юридична академія» розглядаючи у 2014 році проект Закону «Про родові садіби і родові поселення в Україні» вносить пропозицію про використання саме виразу – «довічно успадковане володіння». Таким чином, земельна ділянка, яка передається для облаштування родової садіби, завжди є у власності держави і не може стати предметом купівлі-продажу. Довічно успадковане володіння земельною ділянкою, виділеною для облаштування родової садіби за відповідного незмінного цільового використання, гарантує, що там буде весь час в наявності господар, який несе відповідальність за нього. Таким чином, земля, виділена під родові садіби, завжди залишається у власності держави і на ній постійно є людина, яка за неї відповідає. Враховуючи, що родові садіби організовують в основному люди у віці 35 ($\pm$ 5) років, то ми маємо вирішення демографічної ситуації на сільських територіях. І це, крім інноваційних форм інвестування, відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій. А організація несільськогосподарських підприємств збільшить зайнятість та наповнить податками місцевий бюджет. Це означає, що жителі родових садіб та родових поселень не лише інвестують розвиток сільських територій, а й наповнюють місцевий бюджет шляхом плати податків. Для держави та місцевих органів влади (ТГ) важливо, щоб земельна ділянка мала господаря з якого можна запитати за виконання законодавчих вимог відносно цієї форми землекористування. І чим більше таких РС буде на території ТГ, тим менше проблем буде у органів влади щодо цих земельних ділянок. Щодо людей, держава та місцеві органи влади повинні стати тією організуючою ланкою, яка знайде спільний мотиваційний знаменник, який дозволить всім: підприємствам, організаціям (з надання послуг тощо), фізичним особам – підприємцям, сфері культури і освіти, закладам охорони здоров'я працювати на загальний результат.

Бібліографічний список:

1. Плотнікова М.Ф., Васильєв М.Л. Перспективи розвитку сільських територій та Концепція «Родової садиби»: соціально-екологічний аспект. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 2. Т. 4. Ч. II. С. 412–423.
2. Плотнікова М.Ф., Присяжнюк О.Ф., Васильєв М.Л. Стратегічні орієнтири розвитку національної економіки. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2016. Вип. 2 (13). С. 187–196.
3. Плотнікова М.Ф., Васильєв М.Л. Пріоритети інвестиційного розвитку сільських поселень. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія : Економіка*. 2013. Т. 18. Вип. 1. С. 162–171.
4. Васильєв М.Л., Гончаренко М.С., Грабар І.Г., Каракаш І.І., Якобчук В.П., Молодецька С.В., Плотнікова М.Ф. Родова садиба: технології, комунікації, управління, економіка, підприємництво, екологія : підручн. вид. 2-е, випр. і доп. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 484 с.
5. Плотнікова М.Ф. Збалансований розвиток сільських територій на основі концепції «Родова садиба». *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 75–82. URL: <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/14.pdf>
6. Кільницька О.С., Плотнікова М.Ф. Родові поселення як соціально-екологічні руші конкурентоспроможності в агробізнесі. *Економіка та підприємництво. Збірник наукових праць*. 2017. № 39. С. 75–82.
7. Левківська Л.М., Швець Т.В., Плотнікова М.Ф. Роль родових та екологічних поселень у політиці реалізації підприємницького потенціалу України. *Економіка та держава*. 2022. № 3. С. 43–48.
8. Plotnikova M., Prysiazhniuk O., Shvets T., Buluy O., Ovdiyuk O., Reznik N. Family Homestead as an Innovative Project for the Development of Tourism, Entrepreneurship and Management of Socio-Economic Systems. In: Alareeni, B., Hamdan, A., Khamis, R., Khoury, R.E. (eds) Digitalisation: Opportunities and Challenges for Business. *ICBT 2022. Lecture Notes in Networks and Systems*. 2023. Vol 621. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26956-1_73
9. Plotnikova M., Prysiazhniuk O., Kurylenko D. Family homestead settlements – an innovative mechanism of socio-economic management of the territories potential and green tourism development. *Security management of the xxi century: national and geopolitical aspects*, issue 4 : collective monograph / in edition D. Diachkov. Prague. Nemoros s.r.o. 2022. Czech Republic. P. 141–149.
10. Semenets H., Yakobchuk V., Plotnikova M. Family homesteads settlements as the subjects of the public management in rural territories. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development* 2018. Vol. 40. No. 4: 587–598. DOI: <http://doi.org/10.15544/mts.2018.51>
11. Yakobchuk V., Plotnikova M. Blockchain, Raupeliené A. (ed.) As A Technology Administration Of Family Homestead Settlements. Proceedings of the 9th International Scientific Conference *Rural Development*. 2019. DOI: <http://doi.org/10.15544/RD.2019.083>
12. Васильєв М.Л. Родові садиби – один з напрямів раціонального використання земельних ресурсів ОТГ. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення* : Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 05-06 березня 2019 року). Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 153–156.

References:

1. Plotnikova M. F., Vasyliiev M. L. (2014) Perspektivy rozvytku silskykh terytorii ta Kontseptsia "Rodovoi sadyby": sotsialno-ekolohichniy aspekt [Prospects for Rural Development and the concept of "Family Homestate": socio-ecological aspect]. *Visnyk ZhNAEU*, no. 2, vol. 4, ch. II, pp. 412–423.
2. Plotnikova M. F., Prysiazhniuk O. F., Vasyliiev M. L. (2016) Stratehichni oriientyry rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Strategic guidelines for the development of the national economy]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. Poltava: PDAА, vol. 2 (13), pp. 187–196.
3. Plotnikova M. F., Vasyliiev M. L. (2013) Priorytety investytsiynoho rozvytku silskykh poselen [Priorities of investment development of rural settlements]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova. Seriya: Ekonomika*, vol. 18, is. 1, pp. 162–171.
4. Vasyliiev M. L., Honcharenko M. S., Hrabar I. H., Karakash I. I., Yakobchuk V. P., Molodetska S. V., Plotnikova M. F. (2021) *Rodova sadyba: tekhnolohii, komunikatsii, upravlinnia, ekonomika, pidpriemnytstvo, ekolohiia* [Family Homestate: technologies, communications, management, economics, entrepreneurship, ecology]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 484 p.
5. Plotnikova M. F. (2014) Zbalansovanyi rozvytok silskykh terytorii na osnovi kontseptsii "Rodova sadyba" [Balanced development of rural territories based on the concept of "Family Homestate"]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 75–82. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/14.pdf>
6. Kilnitska O. S., Plotnikova M. F. (2017) Rodovi poselennia yak sotsialno-ekolohichni rushii konkurentospromozhnosti v ahrobi-znesi [Family Homestead Settlements as socio-ecological engines of competitiveness in agribusiness]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo. Zbirnyk naukovykh prats*, no. 39, pp. 75–82.
7. Levkivska L. M., Shvets T. V., Plotnikova M. F. (2022) Rol rodovykh ta ekolohichnykh poselen u politytsii realizatsii pidpriemnytskoho potentsialu Ukrainy. [The Role of generic and ecological settlements in the policy of implementing the entrepreneurial potential of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 3, pp. 43–48.
8. Plotnikova M., Prysiazhniuk O., Shvets T., Buluy O., Ovdiyuk O., Reznik N. (2023) Family Homestead as an Innovative Project for the Development of Tourism, Entrepreneurship and Management of Socio-Economic Systems. In: Alareeni, B., Hamdan, A., Khamis, R., Khoury, R.E. (eds) Digitalisation: Opportunities and Challenges for Business. *ICBT 2022. Lecture Notes in Networks and Systems*. Vol 621. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26956-1_73
9. Plotnikova M., Prysiazhniuk O., Kurylenko D. Family homestead settlements – an innovative mechanism of socio-economic management of the territories potential and green tourism development. *Security Management Of The Xxi Century: National And Geopolitical Aspects*. Issue 4: collective monograph / in edition D. Diachkov. Prague. Nemoros s.r.o. 2022. Czech Republic, pp. 141–149.
10. Semenets H., Yakobchuk V., Plotnikova M. (2018) Family homesteads settlements as the subjects of the public management in rural territories. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 40, no. 4, pp. 587–598. DOI: <http://doi.org/10.15544/mts.2018.51>
11. Yakobchuk V., Plotnikova M. Blockchain, Raupeliené A. (ed.) (2019) As A Technology Administration Of Family Homestead Settlements. Proceedings of the 9th International Scientific Conference *Rural Development*. DOI: <http://doi.org/10.15544/RD.2019.083>
12. Vasyliiev M. L. (March 5-6, 2019) Rodovi sadyby – odyz z napriamiv ratsionalnoho vykorystannia zemelnykh resursiv OTH [Family Homesteads – one of the directions of rational use of land resources of AHS]. *Upravlinnia ta ratsionalne vykorystannia zemelnykh resursiv v novostvorenykh terytorialnykh hromadakh: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*: Zbirnyk naukovykh prats Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii. Kherson: DVNZ "KhDAU", pp. 153–156.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024